

Inleiding

Nederland staat voor een groot probleem: ongelijkheid. De kloof tussen arm en rijk is doorgedrongen tot in de kern van onze samenleving. Je ziet het in alle aspecten van ons bestaan, van onderwijs tot huisvesting, van banenmarkt tot gezondheidszorg. Kansen en kwaliteit van leven raken steeds schever verdeeld. Vooraanstaande onderzoekers noemen ons land inmiddels een samenleving met een klassenstructuur.¹ Waar onze wieg staat heeft een diepgaande invloed op de rest van ons leven.

De cijfers liegen er niet om. De rijkste één procent van Nederland heeft bijna een kwart van het vermogen in handen.² Die rijken lijken immuun voor problemen. Inflatie, oorlog, pandemie of energiecrisis? Geen zorgen, hun geld blijft gestaag groeien.³ Ondertussen probeert een grote groep mensen het hoofd boven water te houden. Ongelijkheid wordt zo een voedingsbodem voor sociaal conflict.⁴ Het meest bevoorrechte kwart van de bevolking ligt qua inkomen, onderwijs en gezondheid straatlengtes voor op de onfortuinlijkste twintig procent.⁵

Ongelijkheid beperkt zich niet tot onze landsgrenzen. Wereldwijd bezitten mannen honderdvijf biljoen dollar meer dan vrouwen, bijna vier keer de omvang van de Amerikaanse economie.⁶ Oorlogen in landen als Oekraïne, Jemen, Soedan en Israël bedreigen de levens van de meest kwetsbaren. Honderden miljoenen mensen leven in absolute armoede,⁷ en een miljard kinderen heeft geen toegang tot ten minste één basisvoorziening, zoals voedsel, medische zorg of onderwijs.⁸ Als aliens onze planeet zouden bezoeken, zouden ze denken dat er verschillende menssoorten bestaan; zo iets zei filosoof Ted Honderich toen hij zich boog over de gemiddelde levensverwachting wereldwijd.⁹ In landen als Nigeria en Tsjaad worden mensen gemiddeld drieënvijftig jaar, in Nederland ongeveer tweeëntachtig. Bijna dertig jaar verschil!¹⁰

Ongelijkheid overstijgt bovendien onze generatie.¹¹ De keuzes die wij nu maken vormen de wereld waarin toekomstige generaties leven, of het nu gaat over klimaatverandering, economische en politieke stabiliteit of de hoogte van de pensioenen. De macht ligt bij ons, niet bij hen. Maken wij er een rotzooi van, dan moeten zij de boel weer bij elkaar zien te vegen.

Te midden van al dit ongelijkheidsgeweld is het gemakkelijk om te vergeten wat gelijkheid écht betekent. Omdat ongelijkheid vaak in cijfers wordt uitgedrukt, is het verleidelijk haar als een technisch probleem te zien. Iets wat we kunnen oplossen door aan de juiste knoppen te draaien. Beetje meer geld daarheen, beetje minder nadruk op dat andere. Dat heeft iets geruststellends. Het betekent dat er

een oplossing bestaat, eenvoudig en binnen handbereik, en dat we alleen maar hoeven te kiezen. En te besluiten hoeveel ongelijkheid dan wél wenselijk is.

Maar ongelijkheid laat zich niet in formules en Excel-sheets vangen. In een ongelijke wereld gaan we anders naar elkaar kijken. We begrijpen elkaar minder en krijgen andere belangen. Er ontstaan winnaars en verliezers, sprinters en achterblijvers. Verschillen in eigendom worden verschillen in status, macht en invloed. Wie kost ons geld, wie levert het meeste op? Wie staat waar in de pikorde? Zo gaat ongelijkheid niet langer over wat we bezitten, maar over wat we waard zijn.

In zo'n wereld ontstaan oneerlijke verhoudingen en onrechtvaardige tekorten. Die kunnen levens knevelen en potentie breken. Dan scandeert een zaal plots 'Minder, minder, minder!' op de vraag of Marokkanen in Nederland welkom zijn,¹² worden laaggeschoolde arbeidsmigranten uitgebuit om onze welvaart te vergroten¹³ en duwen Europese landen vluchtelingen illegaal terug de Middellandse Zee op.¹⁴ Ondertussen maken politici wereldwijd carrière door haat en minachting tegenover kwetsbaren en minderheden om te zetten in politiek gewin.

We leven in een tijd van grote en groeiende verschillen tussen mensen. De vraag hoe we daarmee omgaan is van ongekend belang. Helaas lopen gesprekken hierover vaak stuk op tegenstrijdige ideeën over gelijkheid. Of ze verzanden in onduidelijkheid of onbegrip over wat herverdeling is, zodat nadenken over hoe we welvaart eerlijk kunnen verdelen onmogelijk wordt. Dat veranderen is het doel van dit boek.

Ongelijkheid als tragisch toeval

Hier heb je wat armoede, daar wat rijkdom, wat jammer dat de dingen zo gelopen zijn. Zo karakteriseert de Amerikaanse filosoof Olúfẹ́mì O. Táíwò het hedendaagse debat over ongelijkheid.¹⁵ Alsof ongelijkheid ons overvalt, als een dief in de nacht, als een donderslag bij heldere hemel. Maar klopt dat wel? Hoe ontstaat ongelijkheid eigenlijk?

Hier is één manier. In Nederland worden mensen met geld vorstelijk behandeld. De allerrijkste huishoudens ervaren de laagste gemiddelde belastingdruk.¹⁶ Hun inkomen komt grotendeels uit vermogen, vastgoed en bedrijfswinsten. Terwijl de meeste mensen hun geld in loondienst of als zzp'er verdienen, en zij betalen een fors hoger belastingtarief dan iemand die woningen verhuurt of aandelen oppot.

Of neem erfenissen, ook een ongelijkheidsfeest. In Nederland wordt niets zo vriendelijk belast als geërfd vermogen, waar vooral rijkere huishoudens van profiteren omdat zij het grootste deel ervan ontvangen.¹⁷ Zij

doen daar weinig voor, behalve in het juiste gezin geboren worden. Pas vanaf een bepaald bedrag hoeft over erfenissen en schenkingen belasting te worden betaald. Bij een erfenis voor een kind is dat vanaf ruim vijftiengduizend euro, en kinderen betalen bovendien nooit meer dan twintig procent belasting. Daardoor is de belastingdruk gemiddeld slechts twaalf procent op erfenissen en zes procent op schenkingen.¹⁸ Vanwege een bijzonder gunstige bedrijfsopvolgingsregeling is de belastingdruk op geërfde familiebedrijven nóg veel lager. Grote vermogens blijven daardoor intact, en ongelijkheid wordt van generatie op generatie doorgegeven.

Bovendien zijn de rijken financieel vindingrijk. Zij profiteren van belastingkortingen en tuigen buitenlandse belastingconstructies op. Charlene de Carvalho-Heineken, erfgenaam van biermagnaat Freddy Heineken en rijkste persoon van Nederland, is een uitstekend voorbeeld.¹⁹ Jarenlang rekende zij dankzij fiscaal breiwerk niet vijftien procent maar tweeënhalf procent dividendbelasting af. Dat kostte de Nederlandse schatkist jaarlijks zo'n dertig miljoen euro. En zij is lang niet de enige rijke die van zulke constructies profiteert.²⁰

Inmiddels bezit de rijkste één procent van Nederland – zo'n tachtigduizend huishoudens – ongeveer een kwart van het privaat vermogen.²¹ Van elke euro die wij samen bezitten, is dus zo'n vijfentwintig cent van hen. Die megavermogens groeien gestaag. In 2014 was de ondergrens van de Quote 500, een jaarlijkse rangschikking van de rijkste Nederlanders, ongeveer vijfendertig miljoen euro.²² Tien jaar later was voor diezelfde prijkljst mini-